

Erkin CHO‘LIYEV,
Navoiy innovatsiyalar universiteti dotsenti, f.-m.f.n
E-mail: erkinamonovich@gmail.com

JTSBMQTMOI Samarqand filiali dotsenti S.Yaxyoyeva taqrizi asosida

O‘QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO TAJRIBALAR VA ULARNING AYRIM XUSUSIYATLARI

Аннотация

Mazkur maqolada o‘quvchilar bilimini baholash jarayonida xalqaro tajribalar tahlil qilingan. Xususan, PISA, TIMSS, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari, ularning maqsadi, metodologiyasi va O‘zbekiston ta‘lim tizimiga ta‘siri haqida so‘z yuritilgan. Maqolada xorijiy tajribalar asosida baholash mezonlarini takomillashtirish, o‘quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Baholash, xalqaro tajriba, PISA, TIMSS, PIRLS, savodxonlik, ta‘lim sifati.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ОЦЕНКИ ОБРАЗОВАНИЯ УЧЕНИКОВ И ИХ СПЕЦИФИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Аннотация

В статье рассматривается международный опыт оценки знаний учащихся. Особое внимание уделено международным исследованиям, таким как PISA, TIMSS и PIRLS, их целям, методологии и влиянию на систему образования Узбекистана. На основе зарубежного опыта предложены рекомендации по совершенствованию критериев оценки и развитию функциональной грамотности учащихся.

Ключевые слова: Оценивание, международный опыт, PISA, TIMSS, PIRLS, грамотность, качество образования.

INTERNATIONAL EXPERIENCES IN ASSESSING STUDENTS' EDUCATION AND THEIR SPECIFIC FEATURES

Annotation

This article analyzes international practices in assessing students' knowledge. It focuses on global assessment programs such as PISA, TIMSS, and PIRLS, their objectives, methodologies, and the impact they have on Uzbekistan's education system. Based on foreign experience, the article proposes ways to improve assessment criteria and enhance students' functional literacy.

Key words: Assessment, international experience, PISA, TIMSS, PIRLS, literacy, education quality.

Kirish. Respublikamizda so‘nggi yillarda maktab ta‘lim tizimiga juda katta e‘tibor berilmoqda va xalqaro ta‘lim tajribalaridan samarali foydalanish an‘analari izchil davom etmoqda. Bugungi kunda ta‘lim tizimining samaradorligi o‘quvchilar bilimini baholashning sifatlil va adolatli mexanizmlariga bevosita bog‘liq. Jahon miqyosida o‘quvchilar bilimini baholashning zamonaviy yondashuvlari ta‘lim mazmunini takomillashtirish va o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishda muhim omil hisoblanadi.

Mamlakatimiz innovatsion rivojlanish yo‘lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo‘lmish yoshlarni, ularning bilim va ko‘nikmalarini xorijiy ta‘lim standartlari asosida shakllantirish, zamonaviy, aniq mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir [1, 5]. Shu nuqtai-nazardan, xalqaro baholash dasturlari O‘zbekiston ta‘lim tizimining yanada rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni qiyosiy va har tomonlama tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish, ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro loyihalarni amalga oshirish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir.

O‘quvchilarning bilimini baholashda xalqaro tajribalar bugungi kunda o‘quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Dunyoning turli mamlakatlarida ushbu sohada amalga

oshirilayotgan ishlar ko‘plab amaliy natijalarga ega bo‘lib kelmoqda. Quyida ba‘zi xalqaro amaliyotlar va ularning xususiyatlari haqida qisqacha ma‘lumot beramiz.

PISA (Programme for International Student Assessment)

Bu loyiha OECD tashkiloti tomonidan boshqariladi va 15 yoshli o‘quvchilarni turli fanlar bo‘yicha baholashga qaratilgan. PISA tadqiqotlari uchta asosiy yo‘nalishda o‘tkaziladi: matematika, tabiiy fanlar va o‘qish savodxonligi. Ushbu loyihaning maqsadi – davlatlarning ta‘lim tizimlarini taqqoslash va uning natijalarini tahlil qilish orqali samarali qaror qabul qilishga yordam berishdir.

TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study)

TIMSS loyihasi ham xuddi PISA singari, dunyo miqyosidagi ta‘lim tizimini baholashga mo‘ljallangan. Biroq, bu tadqiqot asosan matematik va tabiiy fanlarni qamrab oladi hamda umumiy o‘rta maktab darajasida o‘tkaziladi. Bu tadqiqotning ahamiyati shundaki, u davlatlararo taqqoslashda muhim ahamiyat kasb etadi.

PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies)

PIAAC dasturi kattalar orasida ko‘nikmalar darajasini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu dastur yordamida mamlakatlardagi mehnat bozorlariga mos keladigan kadrlar tayyorlashni yaxshilashga harakat qilinadi.

Singapur tajribasi: Singapurdagi ta‘lim tizimi dunyodagi eng yuqori baholanganlardan biri hisoblanadi. O‘quvchilar nafaqat akademik bilimlarga ega bo‘lishadi, balki

ijodiy fikrlashga ham alohida e'tibor beriladi. Singapurda mustaqil o'rganishni rag'batlantirish uchun maxsus texnologiyalar keng qo'llaniladi.

Finlyandiya tajribasi: Finlyandiya ta'lim tizimiga alohida e'tibor beriladi. Bu yerda o'qituvchilar juda hurmatli kasb hisoblanib, ular chuqur tayyorgarlikdan o'tadilar. Shuningdek, o'quvchilarga shaxsiy yondashuv asosida ta'lim berish kabi metodikalarni qo'llash juda ommalashgan.

Yaponiya tajribasi: Yaponiyadagi ta'lim tizimi o'z navbatida yuqori sifatli natijalarga erishmoqda. Yaponiyada maktabda intizom va hamkorlik muhitiga katta ahamiyat beriladi. Bundan tashqari, bolalar doimiy ravishda jamoada ishlash va hamkorlikda muammolarni hal qilishni o'rganishadi.

AQSh tajribasi: AQShda o'quvchilar orasidagi raqobat muhitini shakllantirish asosiy tamoyillardan biridir. AQShdagi ta'lim tizimida talabalar odatda standartlashtirilgan testlar yordamida baholanadi. Biroq oxirgi yillarda AQSH hukumati zamonaviy usullarni joriy etishga e'tibor qaratmoqda.

Xalqaro tajribalarning asosiy maqsadi – har bir mamlakatda mavjud bo'lgan ta'lim tizimining samaradorligini oshirish, global miqyosda salohiyatli mutaxassislar yetishtirib chiqish va inson kapitali rivojlanishiga hissa qo'shishdan iboratdir. Bunday loyihalar orqali davlatlarda aniq ko'rsatkichlar va trendlarni aniqlash mumkin bo'lib, kelajakdagi islohotlarni amalga oshirish uchun asos bo'ladi.

Shu tariqa, xalqaro tajriba mamlakatlar o'rtasida o'zaro hamkorlikni mustahkamlaydi va ta'lim sohasidagi muammolar yechimini topish yo'lida muhim qadamlar tashlanadi.

Adabiyotlar tahlili. PISA (Programme for International Student Assessment) o'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi bo'lib, dasturning asosiy maqsadi o'n besh yoshli o'quvchi yoshlarning o'qish (matnni tushunish), matematika va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajalarini hamda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini turli xil testlar ko'rinishida baholashdan iboratdir. Ushbu loyihalar o'quvchi yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlashlariga, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni rivojlantirishga undaydi [1, 2, 3].

Har uch yilda amalga oshiriladigan PISA dasturi unda qatnashayotgan mamlakatlarga ta'lim tizimi yutuq va kamchiliklari haqida o'z vaqtida axborot berish, tegishli dasturlarning ta'sirini tahlil qilish imkoniyatini yaratib, ta'lim siyosati sohasidagi qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlaydi.

PISA hech qanday o'quv dasturini belgilamaydi yoki targ'ib qilmaydi yoki umumiy e'tirof etishni taqozo etmaydi [1].

PISA tadqiqoti quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

□ ta'lim sohasidagi eng yirik, keng ko'lamli xalqaro monitoring tadqiqotlaridan biri sanaladi;

□ tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan 15 yoshli o'quvchilar ishtirok etadilar;

□ tadqiqotda o'quvchilarning "hayotga tayyorlik" darajasi, ya'ni ularning maktabda egallagan bilim va ko'nikmalaridan hayot faoliyatida uchrashi mumkin bo'lgan

Quyidagi chizmaga qarang:

muammolarni hal etishda qay darajada foydalana olishlari baholanadi;

□ tadqiqotda o'quvchilarning matematika, o'qish (matnni tushunish), tabiiy fanlar yo'nalishdagi va global muammolarni hal etish sohasidagi funksional savodxonligi baholanadi;

□ tadqiqotda ishtirokchi mamlakatlar ta'lim tizimining o'ziga xosligi bo'yicha ma'lumot olish imkonini beradigan kontekst axborot to'planadi;

□ o'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlari, shuningdek, turli mamlakatlarning ta'lim tizimlari haqidagi qiyosiy ma'lumotlarni olish.

Tadqiqot doirasi 15 yoshli o'quvchi yoshlar orasida o'tkazilishiga asosiy sabab, aksariyat Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga (IHTT) a'zo davlatlarda ushbu yosh majburiy ta'lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi.

PISA dasturining o'ziga xosligi PISA xalqaro baholash dasturi butun dunyoda keng qamrovli va muntazam ravishda o'tkazib kelinayotgan dastur sifatida o'ziga xos ahamiyatga ega.

PISA muayyan maktab o'quv dasturlarining ustunligini o'rganish o'rni, o'quvchilarning asosiy mavzularda bilim va ko'nikmalarini qo'llay olish qobiliyati, muammolarni tahlil qilish, sharhlash va samarali hal qilish, fikrlash va muloqot qilish imkoniyatlarini ko'rib chiqadi [2, 3, 4, 6].

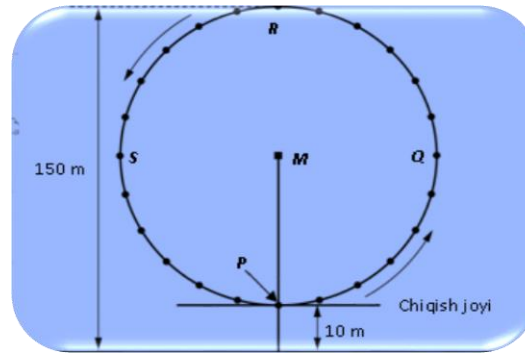
TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) – xalqaro matematika va tabiiy fanlar bo'yicha tadqiqot bo'lib, 4- va 8-sinf o'quvchilarining bilim darajasini o'lchaydi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini baholovchi dastur.

PISA, TIMSS va PIRLS dasturlarining asosiy farqi eng avvalo ularning turli xil yosh va sinflar toifasida o'tkazilishidan iboratdir. Masalan, PISA o'n besh yoshli o'quvchilarning bilimlarini baholashga qaratilgan bo'lsa, TIMSS esa muayyan yoshdagi o'quvchilarning emas, balki to'rtinchi va sakkizinchi sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini PIRLS esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini baholaydi. Shu bilan birga, TIMSS baholashlari o'quv dasturlariga asoslangan bo'lsa, PISA esa o'quvchilar egallagan bilim va ko'nikmalarini real muammolarni hal qila olishlarini baholashga qaratiladi. TIMSS aynan maktab bilimlarni o'zlashtirish darajalarini baholasa, PISA bilim va ko'nikmalarni maktabda, uyda va jamoatchilik orasida qo'llay olish darajalariga alohida e'tibor qaratadi. Shular bilan bir qatorda PIRLS dasturi ham maktab tal'limining ilk bosqichi bo'lgan boshlang'ich sinflarda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, rivojlantirish va baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar. Baholash dasturlari mohiyatini yanada chuqurroq tasavvur qilish uchun matematika fanidan PISA baholash dasturida qo'llanilishi mumkin bo'lgan quyidagi testni namuna sifatida keltiramiz [1]:

Ulkan charxpalakning tashqi diametri 140 metrga, uning daryo tubidan to

cho'qqisigacha bo'lgan balandligi esa 150 metrga teng. U strelka yo'nalishi bo'ylab, rasmda tasvirlanganidek aylanadi.

1-savol. Charxpalakning markazi M bilan belgilangan.

Daryo tubidan charxpalakning markazi M gacha necha metr?

1-savolga berilgan javobning baholanishi

Savolning maqsadi:

Tavsifi: Ikki o'lovli tasvirdagi ma'lumotga tayanib, uzunlikni hisoblash.

Matematikaga oid mazmun sohasi: Fazo va shakl.

Kontekst: Ijtimoiy.

Aqliy faoliyat: Qo'llash.

2-savol. Quyida berilgan javoblarning qaysi biri to'g'ri?

Ferris charxpalagi doimiy tezlik bilan aylanadi. U taxminan 40 daqiqada bir marta to'liq aylanib chiqadi.

Jasur charxpalakning chiqish joyidan, charxpalakka o'tirdi. 30 daqiqadan so'ng Jasur charxpalakning qaysi nuqtasida bo'ladi?

R nuqtada

R va S nuqtadalar oralig'ida

S nuqtada

S va P nuqtadalar oralig'ida

2-savolga berilgan javobning baholanishi

Savolning maqsadi:

Tavsifi: Obyektning aylanishini va aylanishga sarflanadigan muayyan vaqtni inobatga olib, joylashuvni hisoblash.

Matematikaga oid mazmun sohasi: Fazo va shakl.

Kontekst: Ijtimoiy.

Aqliy faoliyat: Ifodalash.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, xalqaro baholash dasturlarida asosiy e'tibor o'quvchilarning tayyor javoblarni emas, balki bilimni amaliy qo'llash, tahlil qilish, mantiqiy fikrlash kabi ko'nikmalarini aniqlashga qaratilgan. Bu esa

zamonaviy ta'limning kompetensiyaviy yondashuvini mustahkamlaydi.

Ta'lim tizimidagi islohotlar davomiyligi o'laroq O'zbekiston Respublikasi 2018 yildan boshlab xalqaro baholash dasturlarida faol ishtirok etib kelmoqda. 2022 yilda respublikamiz o'quvchilari ilk bor PISA tadqiqotida qatnashdi. Natijalar esa o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi [1]. Shu bois baholash tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, matematik bilimlarni xalqaro standartlar darajasiga integratsiya qilish maqsadida o'quvchi bilimi va mustaqil fikrlashini yanada takomillastiradigan, olinayotgan bilimlarni hayotiy masalalar bilan bog'lab chuqurroq o'rganishga mo'ljallangan yangi avlod darsliklari chop etilmoqda [5].

Yuqorida keltirib o'tilgan ma'lumotlar asosida quyidagilarni taklif qilamiz:

O'qituvchilarning xalqaro baholash mezonlari bo'yicha malakasini oshirishga yanada chuqurroq e'tibor berish;

Baholash jarayonida testdan tashqari loyihaviy va ijodiy ishlarni ham inobatga olish;

O'quv dasturlarini PISA, TIMSS va PIRLS talablariga mos ravishda yangilab borish;

O'quvchilarni turli xil hayotiy misollar asosida tahliliy fikrlash va muammoni hal etish ko'nikmalariga yo'naltirish.

Xulosa. Xalqaro baholash tizimlari ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Respublikamiz uchun bu tajribalar ta'lim strategiyasini takomillashtirish, o'quv jarayonini zamonaviy kompetensiyalarga asoslashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O'qituvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi (o'quv qo'llanma) Toshkent, 2019. 62 bet.
2. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing, Paris, 2022.
3. IEA. TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science. Boston College, 2020.
4. IEA. PIRLS 2021 Assessment Framework. 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Ta'lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish konsepsiyasi. Toshkent, 2023.
6. Karimov M. "O'quvchilar bilimini baholashda xalqaro tajribalar". Ta'lim va innovatsiya jurnali, №3, 2022. 45–52-betlar.